

Kavafis i Egipte

Cavafy and Egypt

Eusebi Ayensa

Acadèmia d'Atenes

Article rebut: 4 de març del 2023

Sol·licitud de revisió: 15 de març del 2023

Article acceptat: 1 d'abril 2023

Ayensa, Eusebi. 2023. Kavafis i Egipte. *Aérides* 4, pàgs. 31 - 44.

Resum: En aquest article es presenta la relació de Konstandinos P. Kavafis amb la realitat cultural i política egípcia de la seva època. Més concretament, s'intenta demostrar com l'actitud del gran poeta d'Alexandria respecte del món egipci va anar canviant considerablement al llarg del anys, passant d'una clara indiferència —per no parlar, en alguns casos, d'un evident menyspreu— a una simpatia i una afinitat cada cop més grans amb la lluita del poble egipci contra els dominadors anglesos i els amb seus afanys de llibertat.

Paraules clau: Kavafis, Egipte, Imperi britànic.

Abstract: This article presents Konstandinos P. Kavafis' relationship with the Egyptian cultural and political reality of his time. More specifically, we try to show how the attitude of the great poet from Alexandria towards the Egyptian world changed considerably over the years, from a clear indifference —not to mention, in some cases, an evident contempt— to a growing sympathy and affinity with the struggle of the Egyptian people against the English dominators and with their desire for freedom.

Keywords: Kavafis, Egypt, British Empire.

Alguns genis no deixen mai de sorprendre'ns: quan creiem que els tenim apamats, apareix un testimoni nou, un nou text, que ens descol·loca i que fa que ens replantegem de cap i de nou la seva rica i polièdrica personalitat. Kavafis (1863-1933) no n'és una excepció, com intentaré demostrar en les pàgines que segueixen, prenent com a fil conductor la seva relació amb la història i la realitat cultural d'Egipte, el país en el qual va passar bona part de la seva vida. Com és sabut, els Kavafis, d'origen constantinopolità, formaven part de la rica burgesia grega de la ciutat d'Alexandria. El poeta, a més, passà una part de la seva infantesa a Liverpool (1872-1878), arran de la mort del seu pare i de la fallida del negoci familiar, dedicat a la comercialització del cotó. Dominava perfectament l'anglès i el francès, i tenia coneixements d'italià. Sembla ser que parlava grec amb un lleuger accent anglès, però, com veurem tot seguit, la influència del món anglosaxó en Kavafis anava molt més enllà d'una certa cantarella a l'hora de parlar la llengua dels seus avantpassats.

Kavafis en el moment d'arribar, juntament amb altres convidats, a les noces de Konstandinos M. Salvagos, president de la comunitat grega d'Alexandria, celebrada el 27 de febrer de 1927 a l'església de l'Anunciació d'aquesta ciutat.
Arxiu Kavafis, GR-OF CA CA-SF02-S03-F26-SF001-0008 [2027]

S'ha dit més d'un cop —i és veritat— que la comunitat grega establerta en aquella Alexandria cosmopolita de finals del segle XIX i principis del XX vivia aïllada del món que l'envoltava, com en un oasi. Els àrabs eren poca cosa més que els membres del servei domèstic. Tanmateix, aquests dos mons (l'àrab i l'occidental —en el qual s'incloïen els grecs, alguns dels quals, com els Kavafis, gaudien de nacionalitat britànica—) van entrar en conflicte d'una manera violenta l'any 1882, arran de la política nacionalista i profundament antieuropea d'Arabi Paixà, l'origen de la qual cal buscar en la desastrosa política econòmica dels virreis (o *khedives*) d'Egipte que succeïren Mehmet Alí, considerat com el pare de l'Egipte modern. Certament, després del llarg virregnat d'Alí (1805-1848), en què aquest va aconseguir mantenir un difícil equilibri entre l'imperi otomà (del qual depenia, amb un alt grau d'autonomia, Egipte) i les potències occidentals, amb enormes interessos en aquell territori arran de les campanyes napoleòniques a la terra dels faraons, els seus successors es van llançar a construir grans obres públiques com el Canal de Suez, sufragades en principi amb els interessos generats pel pròsper comerç del cotó. Tanmateix, quan la competència americana va fer que es desplomés el preu d'aquest producte, els successius virreis van posar els destins del país en mans dels banquers occidentals, que els prestaren ingents quantitats de diners. Aquesta situació, considerada humiliant pel poble egipci, va alimentar un incipient moviment nacionalista que anà prenent força amb el temps. El seu primer dirigent va ser el coronel Arabi Paixà, conegut també amb el nom de Mehmet Arabi —o Orabi— (1841-1911), que l'any 1876 fundà la Societat Secreta d'Oficials Egipcis, convertida tres anys més tard en el partit polític Al-Hizb al-Watani, caracteritzat

por la seva política antieuropea i antiotomana i amb un fort arrelament entre les classes populars. Amb el pas del temps, la tensió va anar en augment fins al punt que molts europeus i membres destacats de la comunitat grega d'Alexandria (on la població estrangera era més nombrosa que a El Caire) van començar a abandonar la ciutat. Entre aquests grecs hi havia no pocs amics del poeta, membres tots ells de la rica burgesia grega, com Mikés Ral·lis o Iannis Rodokanakis, el segon dels quals exposava des de Londres a Kavafis, el 5 de juny de 1882, la seva preocupació pel perill que corria ell i la seva família sota aquelles hordes bàrbares, com qualifica els revoltats egipcis: «I see in the papers that all the Europeans are running away from Egypt, and I cannot help roaring when I imagine you and Michael [Ral·lis] running away with an umbrella in one hand and a sac in the other and with a couple of hundred barbarians after you».¹ El clima d'inseguretat que descriu Rodokanakis i l'opinió despectiva vers el poble egipci segurament devien ser compartits per la família del poeta, i encara més a principis d'estiu de 1882, quan les hostilitats latents fins aquell moment van donar pas a un conflicte obert entre els nacionalistes egipcis i les potències occidentals. Només faltava una espurna que fes saltar pels aires el polvorí en què s'havia convertit Egipte en aquells mesos, i aquesta va arribar l'11 de juny d'aquell mateix any, arran d'una baralla nocturna als carrers d'Alexandria entre un maltès borratxo i un jove egipci, incident que va encendre els ànims del poble. En aquest sentit, és molt il·lustratiu el testimoni de sir Evelyn Baring, primer comte de Cromer, comissari britànic de l'Oficina de Deute Públic d'Egipte des de 1877 fins a 1880 i cònsol general i ministre plenipotenciari de Gran Bretanya a Egipte de 1883 a 1907. Baring Cromer (1916, 287-288) no tenia cap dubte sobre la implicació d'Arabi, ministre de la guerra aleshores, en aquells disturbis:

For some while past, the population of Alexandria had shown unusual signs of effervescence. Europeans had been hustled and spat upon in the streets. A Sheikh had been crying aloud in the public thoroughfares "O Moslems, come and help me to kill the Christians!" On June 9, a Greek was warned by an Egyptian to «take care, as the Arabs were going to kill the Christians either that day or the day following». On the 10th, some low-class Moslems went about the streets calling out that «the last day for the Christians was drawing night». On June 11, the storm burst. [...] A considerable moral responsibility, however, rested on Arabi and his colleagues for the blood which was shed.

Aquell amotinament popular contra la població estrangera d'Alexandria —que ha passat a la posteritat amb el nom de «la massacre dels cristians»— va provocar prop de cent cinquanta víctimes segons l'escriptor britànic i gran amic de Kavafis E. M. Forster (1938, 85), xifra que Stratís Tsirkas (1978, 104), un dels primers estudiosos de l'obra de l'alexandrí, redueix a només trenta-cinc. Entre els ferits greus es trobava fins i tot el cònsol britànic, Charles Cookson. Fos quin fos el nombre exacte de víctimes, la revolta va marcar un punt d'inflexió, i el clima d'hostilitat entre la comunitat egípcia i l'estrangera (en què s'inclouïa la grega, a la qual pertanyien els Kavafis) es va anar aguditzant fins al punt que en els dies següents a aquell fatídic 11 de juny va córrer la veu que els cristians (és a dir, els

¹ Arxiu Kavafis (Fundació Onassis, d'Atenes), Manuscrit número GR-OF CA CA-SF02-S01-SS01-F18-SF002-0001 (1730). D'ara en endavant: AK., ms.

occidentals) havien enverinat l'aigua de la ciutat, una acció de la qual es deduïa que serien objecte de noves matances. Va ser en aquest context que la família del poeta (la mare i sis dels seus set fills) van decidir abandonar Alexandria, no sense assegurar abans el seu habitatge, situat al carrer Xerif Paixà, en el barri grec de la ciutat, a la companyia anglesa de Behrend & Wilson, una decisió que es va revelar molt encertada, com veurem més endavant.

Fins al 17 de juny, segons els càlculs de Baring Cromer (1916, 289), 14.000 cristians havien ja abandonat Egipte, i altres 6.000 esperaven ansiosos els vaixells que havien d'evacuar-los. Entre ells, es trobaven dos bons amics del poeta: Mikés (Mikhalis) Ral·lis, anteriorment citat, i Stéfanos Skilitsis, tots dos morts en plena joventut. La precària situació econòmica dels Kavafis va fer que aquesta família fos una de les darreres a abandonar la ciutat, en un vapor austríac anomenat Castore, el 27 de juny. El seu destí no podia ser un altre que Constantinoble, en la qual vivien encara l'avi matern (Geórgios Fotiadis) i tres de les ties de Konstandinos (Amalia Kalinú, Evulia Papalambρινudi i Roxandra Plessu) —vinguts també a menys, com la família mateixa del poeta—, en els quals la seva mare, Kharíklia Fotiadi-Kavafi, tenia dipositades totes les esperances d'una vida millor i, sobretot, més segura.

Mentrestant, la situació a Alexandria empitjorava per moments, i més encara després de la conferència convocada a Constantinoble a finals de juny d'aquell any per les potències occidentals (Gran Bretanya, França, Itàlia, Àustria i Rússia) amb la intenció de forçar el sultà —sota el poder del qual seguia *de facto* Egipte— a posar ordre en la situació, encara que, sempre segons Baring Cromer (1916, 296), «the Sultan was, as usual, too late. The patience both of the British Government and of the British public was exhausted». Així, finalment, davant la resposta evasiva del sultà —que continuava confiant que el virrei pogués redreçar la situació sense comprometre's ell a adoptar cap mesura addicional, com li reclamaven les potències europees—, el 10 de juliol l'almirall anglès B. Seymour va prendre la iniciativa i va donar un ultimàtum a Arabi: si no capitulaven les places fortes de la ciutat, aquesta seria bombardejada en el termini de vint-i-quatre hores. Davant la negativa d'Arabi de doblegar-se a les pretensions de Seymour, durant els dos dies següents un bon nombre de cuirassats anglesos van sotmetre Alexandria a un implacable bombardeig, al qual va seguir un paorós incendi i un gran nombre d'actes de pillatge, fins al punt que va arribar a un miler el nombre de víctimes mortals, segons càlculs de Tsirkas (1978, 111). Tot i que les tropes angleses van aconseguir que Arabi es retirés de la ciutat i van iniciar un període de control directe i efectiu del país, moltes cases van ser pastura de les flames (com la del poeta), així com alguns monuments molt rellevants de la ciutat, com el fort Kait Bey, que amb la seva mesquita i minaret del segle XV s'alçava en el lloc en el qual s'havia aixecat en el passat el seu famós far.

El poeta passà els tres anys següents refugiat a Constantinoble, amb part de la seva família, en concret la seva mare Kharíklia i els seus germans Aléxandros i Pavlos, ja que els altres tres germans (Petros, John i Aristidis) van tornar abans, i el germà gran, Iorgos, durant aquell període es trobava a Londres. El motiu d'aquesta estada, més llarga del que

haurien volgut, a la capital eterna de l'imperi Bizantí es degué a l'endarreriment en el cobrament de la indemnització a la qual tenien dret els Kavafis per la destrucció de la seva casa per efecte de les bombes dels cuirassats anglesos, indemnització que no es va fer efectiva fins ben entrat l'any 1885. El jove Kavafis, però, va registrar per escrit les seves impressions de la situació d'inseguretat que es vivia a Alexandria a les primeres pàgines d'un diari redactat majoritàriament en anglès i titulat *Constantinopoliada, una epopeia*, dedicat sobretot als preparatius del viatge per mar des d'Alexandria fins a Constantinoble (Kavafis 2019, 31-42, i Cavafis 2023, 93-111).² De la lectura d'aquestes notes en anglès i de les cartes enviades pels seus amics alexandrins i els germans que van tornar a la ciutat natal del poeta abans que ell (malauradament, les seves cartes s'han perdut) es dedueix el profund coneixement —i podríem afegir que la declarada admiració— que el poeta sentia aleshores per la literatura anglesa, de la qual cita molts fragments a les pàgines de la *Constantinopoliada*. En concret, Tennyson, Shakespeare y Byron (els dos darrers en dues ocasions) són referits de manera expressa, fins al punt que l'alexandrí arriba a dir que, a l'hora de recórrer als millors poetes anglesos per donar suport a les seves afirmacions, no té rival, si exceptuem Silas Wegg, un personatge de la novel·la *Our Mutual Friend*, de Charles Dickens, un lletraferit contractat pel ric protagonista d'aquesta obra, Mr. Boffin, perquè l'instrueixi sobre els principals autors de la literatura anglesa, les obres dels quals li llegeix cada vespre («By-the-bye the reader of these notes must be fully satisfied as far as “dropping into poetry” is concerned —a quality in which I admit of no rival except Mr. Silas Wegg», 25-VI-1882).³ I angleses són també totes les obres que s'endú com a «literary nourishment» en aquella travessia per l'Egeu. Així, com reconeix a continuació de la referència anterior: «Have taken with me: Hume's *History of England*; one Rev. Mr. J. McKenzie's *Hist. of Scotland*; one Rev. Mr. Th. Milner's *Hist. of England*; Mr. Alexis Pierron's *Hist. of the Roman literature*; the celebrated Taine's *Essay on Livy*; one R. L. Stevenson's *Studies in Men & Books*; & Scott's *Antiquary*». I, de fet, són també escrits en llengua anglesa els dos primers poemes de Kavafis dels quals tenim notícia: «More happy thou, performing Member», redactat en una data indeterminada entre 1877 i 1882, i «Leaving Therapia» (1882), inspirat en la localitat de Therapia, a la riba europea del Bòsfor, on els Kavafis es van instal·lar durant un parell de setmanes en arribar a Constantinoble.

Konstandinos, doncs, va iniciar la seva carrera literària en anglès, llengua, però, que acabà abandonant a favor del grec (l'estada a Constantinoble i el retrobament amb les arrels familiars segur que hi van jugar un paper important), a diferència del seu germà John, també poeta i primer traductor dels poemes del seu germà petit a l'anglès, l'obra del qual, relativament breu i poc rellevant en termes literaris, és escrita exclusivament en la llengua de Shakespeare. Aquesta admiració per les lletres angleses (de la qual no em sembla arriscat deduir una actitud almenys de respecte o de certa condescendència cap a l'imperi

² Aquest segon llibre és dedicat de manera específica als tres anys llargs que Kavafis passà a Constantinoble. La traducció al castellà del diari i dels poemes i narracions escrits en aquella ciutat és precedida per un ampli estudi introductori sobre les circumstàncies que provocaren la fugida precipitada d'Egipte i el dia a dia de Kavafis i la seva família a la ciutat que els acollí en aquell llarg exili (pàgs. 17-75).

³ Per al text grec original de la *Constantinopoliada* segueixo l'edició de Haas (1994, 297-304).

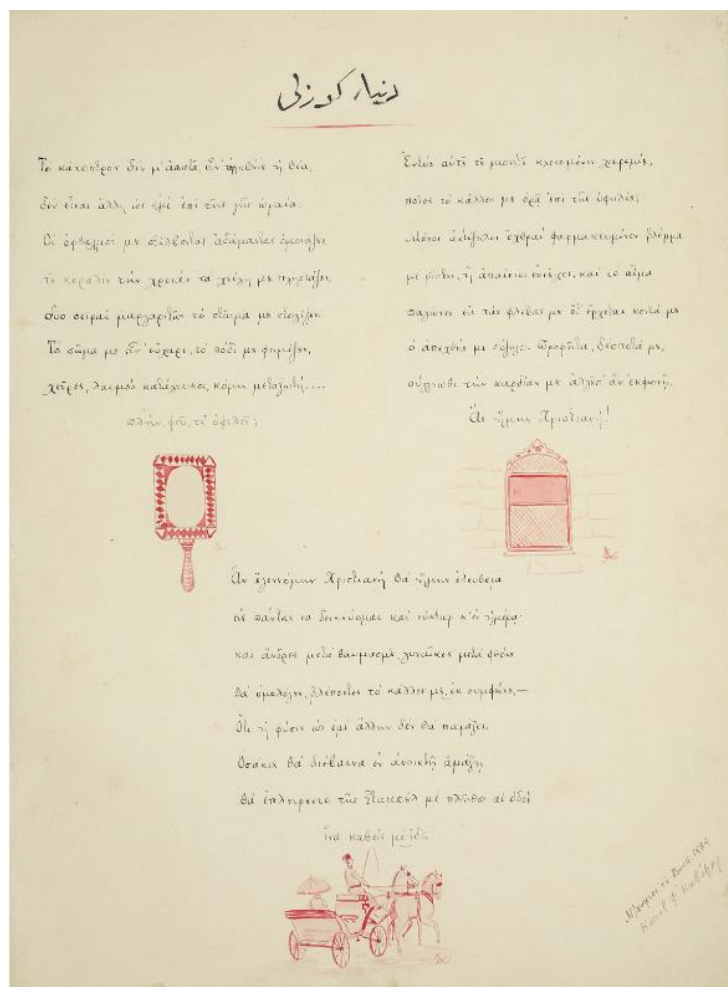
britànic, del qual eren súbdits els Kavafis —recordem que els anglesos van donar la nacionalitat britànica al pare del poeta, Petros Kavafis [mort l'any 1870], i a tota la seva família en agraïment als favors prestats—) contrasta amb l'obert recel que mostra el poeta davant la situació d'enorme inseguretat que havien provocat Arabi Paixà i els seus sequaços. Les referències que podem llegir a la *Constantinopolíada* no deixen cap marge de dubte. Heus-ne aquí un parell de molt clares, que no admeten discussió: «great confusion is reigning everywhere» (23-VI-1882) i «The politics are somewhat quieter of late yet there is considerable reason for uneasiness» (24-VI-1882). No sabem quina devia ser l'opinió de Konstandinos sobre el moviment nacionalista egipci, per bé que podem deduir que no seria gaire bona. Si bé en aquest diari cita només un cop Arabi—a qui atribueix tota la responsabilitat en la violenta revolta àrab («Raghd [Raghd Paixà, el primer ministre egipci], the Khedive, Derwish [Derwish Paixà, l'alt comissionat enviat pel sultà otomà per intentar apaivagar la situació] are puppets, all the power is vested in Arabi» [24-VI-1882])—, la seva opinió no devia ser gaire diferent de la del seu germà John, exposada en una carta enviada a Konstandinos l'1 d'octubre de 1882, en la qual advocava per penjar-lo: «there is only one course of procedure with Araby left to England, i.e., to hang him».⁴

Si bé a Constantinoble se sentirà seduït pel fascinant món otomà, amb el seu luxe oriental, els seus sumptuosos palaus i els seus harems fumejants d'aromes (i s'oblidarà per uns mesos dels disturbis viscuts a Alexandria), si llegim atentament els poemes escrits en aquella ciutat, sobretot «Dünya Güzeli» (que en turc vol dir «la noia més bonica del món»), ens adonem que el poeta proclama entre línies la superioritat del cristianisme davant de la religió musulmana, amb versos com aquests:

Tancada dins d'aquest harem odiós,
qui veu la meva bellesa sota la llum del sol?
Geloses, em llancen mirades enverinades
les rivals, o els eunucs detestables,
i la sang tota se'm glaça a les venes
quan se m'acosta el repulsiu espòs. Profeta, senyor meu,
perdona'm si el meu cor sofrent exclama:
tant de bo jo fos cristiana!

Si em fes cristiana, seria ben lliure
de mostrar-me a ulls de tothom, dia i nit.
I els homes amb admiració i les dones amb enveja
confessarien tots alhora, en veure la meva bellesa,
que cap com jo no en crearà la natura.
I sempre que em passegés amb un carro descobert,
s'omplirien a vessar els carrers d'Istanbul,
i tothom podria veure'm.

⁴ AK, ms. GR-OF CA CA-SF02-S01-SS02-F20-SF001-0005 (380).

Manuscript del poema «Dünya Güzeli», il·lustrat per Aristidis, germà del poeta, i conservat a l'anomenat Àlbum Valieris. Arxiu Benaki, manuscrit 201.

Una actitud i una opinió que es va perllongar en el temps i que retrobem en el poema refusat «Paraula i silenci», publicat el 15 de gener de 1892 a la revista *Museu Àtic* (p. 148), en el qual el poeta proclama per primer cop la seva fe cristiana, que contraposa a la musulmana, encarnada en el refrany àrab (d'origen segurament hebreu) que l'encapçala:

Idâkân al-kalâm min fadda, wa-s-sukût min dâhab

PROVERBI ÀRAB

«El silenci és or i plata la paraula».

Qui tan impietós va pronunciar aquesta blasfèmia?
 Quin asiàtic, cec i mut, s'ha deixat arrossegar
 a una sort cega i muda com aquesta? Quin pobre
 ximple, menyspreant la humanitat i ultratjant la virtut,
 anomenà l'ànima quimera i plata la paraula?
 Aquest va ser el nostre únic do diví, que tot ho enclou:
 entusiasme, pena, joia, amor
 —l'únic que té d'humà la nostra natura animal.
 Tu, que anomenes plata la paraula, no creus

en el futur, mot misteriós, que el silenci dilueix.
 Tu no creixes en saviesa ni et sedueix el progrés.
 En tens prou amb la ignorància, un silenci daurat.
 Estàs malalt. El silenci insensible és una malaltia greu,
 mentre que la paraula càlida i dolça és salut.
 El silenci és ombra i nit, i la paraula és dia.
 La paraula és veritat, vida i immortalitat.
 Parlem, parlem —no ens escau el silenci,
 perquè hem estat creats a imatge de la paraula.
 Parlem, parlem, perquè parla dins nostre
 el pensament diví, discurs immaterial de l'ànima.

No hi ha dubte que, en aquests poemes de joventut, Kavafis es mostra en línia amb l'actitud de la comunitat grega d'Egipte (compartida per les potències colonials occidentals) respecte del món egipci i àrab en general, que oscil·lava entre la indiferència i el menyspreu.⁵

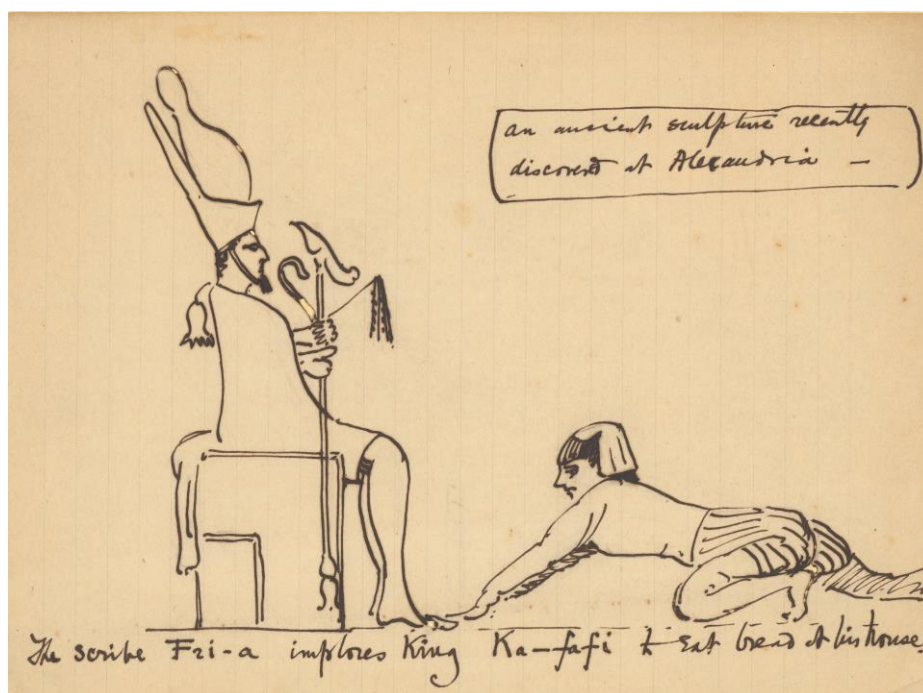
Tanmateix, aquest joc d'equilibris entre la cultura anglesa —en la qual s'havia format el jove Konstandinos— i l'àrab, que l'envoltava per totes bandes a la seva Alexandria natal, va anar canviant amb el temps. Si en aquells dies d'estiu de 1882 podia veure els anglesos com els seus protectors, el bombardeig despietat de la seva ciutat, la destrucció de la seva casa i l'endarreriment a l'hora de cobrar aviat la indemnització el van fer canviar d'opinió. El fet que, en retornar a Alexandria l'octubre 1885, decidís renunciar a la nacionalitat britànica i abraçar la grega n'és un bon exemple. Amb el temps aquesta actitud antibritànica s'accentuarà fins al punt de denunciar en dos articles («Els marbres d'Elgin» i «Més sobre els marbres d'Elgin») l'espoli d'un bon nombre de frisos i mètopes del Partenó per part de Thomas Bruce, setè comte d'Elgin, i, en un altre, la dura repressió britànica contra el poble xipriota («La qüestió de Xipre»)⁶ Per altra banda, però, durant trenta anys (1892-1922), ens consta que va gaudir sempre d'una alta consideració per part dels seus caps anglesos en una oficina gris del Servei d'Irrigacions del Ministeri d'Obres Públiques d'Egipte, atès el seu bon domini de la llengua anglesa i els seus coneixements d'història.⁷ I aquí es va produir una coincidència d'interessos sens dubte no volguda pel poeta, perquè la seva admiració per la Grècia d'Alexandre coincidia plenament amb la fascinació dels anglesos per aquest període històric, que veien com un antecedent directe que justificaria

⁵ Així, en opinió del successor de Kavafis a partir de 1922 en el seu lloc de treball al Ministeri d'Obres Públiques d'Egipte, Ibrahim El Kaiar, Kavafis mostrà sempre una total indiferència vers el poble egipci, la seva cultura i les seves aspiracions polítiques, una actitud que, com veurem més endavant, cal matisar. Vegeu al respecte Khalvatzakis 1964.

⁶ Es pot llegir la versió castellana d'aquests articles en Cavafis 2017, 52-55, 56-61 i 92-96 respectivament.

⁷ En efecte, en paraules, del seu biògraf, R. Liddell (1974, 131), parafrasejant El Kaiar: «[Cavafy] was as talkative and agreeable with the English, of whom he was very fond and they were fond of him, as he was laconic with us [Egyptian clerks] about anything outside our work. They [the English] made a difference between him and the rest of us and treated him with great respect. He must have fascinated them, for they often called him into their offices, and got him to talk about historical matters. They listened to him going on and on about the Ancients [...]. The English were delighted with him».

el seu vast imperi, estès, com el d'Alexandre, fins a l'Índia.⁸ Sembla, però, que aquesta actitud deferent dels seus caps, més que congraciar-lo amb el món anglosaxó, va refermar-ne la defecció, fins al punt de reconèixer en una de les *Notes de poètica i moral* que aquella literatura que ell tant va admirar en els seus anys de joventut era en aquells moments una literatura freda i exhausta, incapaç de donar resposta a les inquietuds de l'home modern: «Al meu entendre, allò que fa freda la literatura anglesa, a banda d'algunes deficiències d'aquest idioma, és —com ho diria jo?— el conservadorisme, la dificultat de desempallegar-se de la tradició —o la forçada resistència a fer-ho— i la por de topiar amb la moral, o més ben dit amb la pseudomoral, ja que així hem d'anomenar la moral que es mostra melindrosa amb tot allò que desconeix» (Kavafis 2020, 65).

Caricatura en què apareix representat Kavafis com a faraó, amb un escriba als seus peus en posició de súplica, realitzada segurament pel seu germà John.

Les notes en anglès que l'acompanyen diuen el següent:

«An ancient sculpture recently discovered at Alexandria.

The scribe Fri-a implores King Ka-fafi [és a dir, Kavafis en llengua àrab] to eat bread at his house».

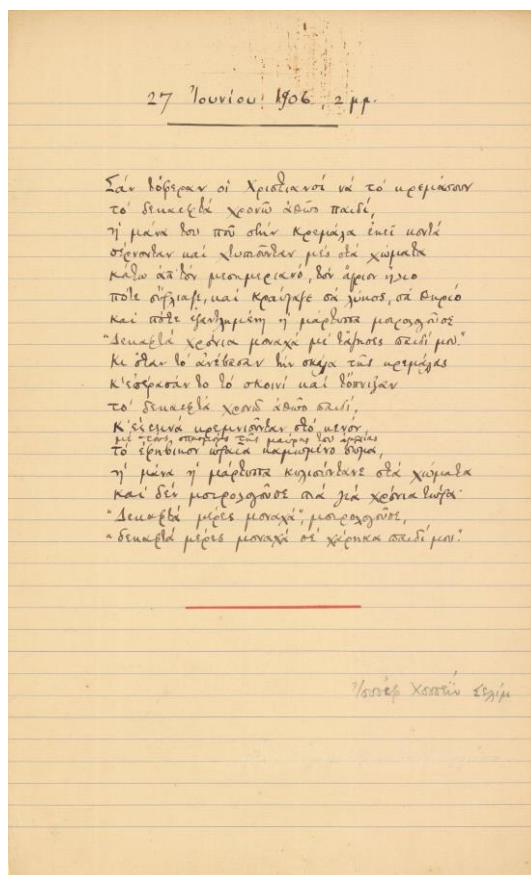
Arxiu Kavafis, GR-OF CA CA-SF01-S04-F16-0019 [2033].

Aquest canvi d'actitud té una explicació addicional en la duríssima repressió que van exercir els anglesos contra tota reivindicació, per part del poble egipci, d'una major llibertat, i en l'oposició del poeta a la pena de mort —en uns moments en què ningú no la qüestionava— que ja havia fet explícita en una de les *Notes de poètica i moral*, datada el mes

⁸ No sembla casual, doncs, que el militar, arqueòleg i escriptor britànic Thomas Edward Lawrence (més conegut com a Lawrence d'Aràbia), que amb les seves accions i la seva obra sempre va intentar justificar els afanys imperialistes del seu país, admirés profundament Kavafis, i en concret els seus poemes històrics. Així, tal com va transmetre al poeta el seu amic E. M. Forster: «He [Lawrence] said: "I like the African & Asiatic poems [of Cavafy] best» (carta de 23 de juny de 1924; Jeffreys 2008, 75). Vegeu a més sobre aquesta qüestió Kagialis 2021.

d'octubre de 1902: «Censuro, per exemple, la pena de mort. Tan bon punt se me'n presenta l'ocasió, ho proclamo, i no ho faig perquè cregui que, en dir-ho, vagin a abolir-la els Estats demà mateix, sinó perquè estic convençut que, en dir-ho, contribueixo al triomf de la meva opinió» (Kavafis 2020, 55).

És il·lustratiu en aquest sentit el poema reservat (és a dir, no publicat mai en vida del poeta) «27 de juny de 1906, 2 p.m.», que es fa ressò de la terrible venjança que prengueren els anglesos de la mort d'un capità del seu exèrcit, anomenat John Bull (o Boyle), en un altercat amb els habitants del poble de Denshaway on aquests havien anat a caçar coloms: quatre resistents egipcis o *fellahin*—entre ells, el noi que protagonitza el poema— pagaren amb la vida el suposat assassinat del capità britànic, que, de fet, va morir no tant per efecte dels cops de pedra que rebé sinó per una insolació. En el manuscrit d'una versió encara molt provisional d'aquest poema, Kavafis va anotar el nom del seu desafortunat protagonista: Iussef Hussein Seleem.⁹ En traducció catalana, el poema —que no deixa cap dubte sobre els sentiments que covava el poeta amb relació al càstig desmesurat imposat a aquest jove egipci— és com segueix:

Manuscrit del poema «27 de juny de 1906, 2 p.m.»
Arxiu Kavafis, GR-OF CA CA-SF01-S01-F01-SF001-0121 [129].

⁹ AK, ms. GR-OF CA CA-SF01-S01-F01-SF001-0162 (811).

Quan el portaven els cristians a la forca,
 l'innocent jove de disset anys,
 la mare, que s'arrossegava prop del patíbul
 i que a terra, entre la pols,
 sota el sol ferotge del migdia es colpejava,
 ara udolava i bramava com un llop, com una fera,
 ara, exànime i turmentada, es lamentava:
 «Disset anys només m'has viscut, fill meu!».

I quan, dalt de l'escala del patíbul,
 li lligaren la soga al coll i l'enforcaren,
 l'innocent jove de disset anys,
 i miserablement penjava en el buit
 — amb els espasmes de la negra agonia —
 el seu cos jovenívol, tan bellament plasmat,
 la mare, turmentada, es rebolcava per terra,
 sense lamentar-se ja pels anys:
 «Disset dies només», es planyia,
 «disset dies només t'he gaudit, fill meu!».

Per reblar aquest canvi d'actitud del poeta vers la causa egípcia, convé recordar el contingut d'una nota inèdita —datada el mes de juliol de 1910— relativa a una altra execució: la del jove egipci Ibraïm Nassif al-Wardani, que aquell mateix any havia assassinat el primer ministre egipci Butros Ghali, un cristià copte acusat de col·laboracionista amb els anglesos que aleshores regien els destins d'Egipte i que precisament quatre anys abans havia presidit el tribunal que havia condemnat a mort els quatre *fellahins* de Denshaway als quals m'he referit més amunt. En aquest text, Kavafis es va mostrar solidari amb els sentiments d'afecte que el poble egipci mostrà per aquest jove, considerat per molts com un heroi nacional i en record del qual s'escrigueren poemes, els estudiants universitaris lluïren corbates negres en senyal de dol i una gran gernació acompanyà el seu fèretre cobert de flors fins al cementiri.¹⁰

En aquest context prenen ple sentit els versos finals del poema reservat «El gat» (1897 o abans), que es fan ressò del culte a aquest animal —tan estimat pel poeta— a l'antic Egipte: «Quan els gats somnien o dormen, / els envolta un món de fredes visions. / Tal vegada rondin aleshores al seu voltant / fantasmes del passat. Tal vegada la visió els porti / cap a

¹⁰ AK, ms. GR-OF CA CA-SF01-S02-F05-0002 (939). El professor Takis Kagialís fins i tot ha fet una interpretació en clau política del poema «Cesarió» (1918). Així, Kavafis, amb l'afecte que mostra per aquest malaguanyat fill de Cleòpatra i Juli Cèsar —un jove «bell i sensible», dotat d'un «encant indefinit», a qui Octavi August va fer assassinar per evitar que algun dia li pogués disputar el poder— respondria al revisionisme colonial i reivindicaria el passat grec d'Egipte, que s'estroncà amb l'assassinat d'aquest darrer rebrot de la nissaga làgida, sorgida de les conquestes d'Alexandre Magne, a mans dels romans, precursors dels anglesos que en la seva època controlaven Egipte amb mà de ferro (Kagialís 2019).

Bubastis, on floria el seu culte i Ramsés / els coronava, i on qualsevol moviment seu / els sacerdots interpretaven com un presagi». Però més il·lustratiu és encara el poema refusat «Sham El-Nessim», escrit en una data tan reculada com l'any 1892 i dedicat a Egipte i al seu poble, en el marc de la festa d'origen copte de Sham El-Nessim —molt popular entre les poblacions musulmana i cristiana—, que celebra l'arribada de la primavera i que coincideix a grans trets amb la Pasqua ortodoxa.¹¹ Aquest mot (que prové de *Shom ennisim*, la denominació d'aquesta festa en llengua copta) significa *Respir de la brisa*. Dels mots de Kavafis en aquest poema no deduíem ja cap animadversió vers aquells egipcis que deu anys abans, aixecats en armes, l'havien obligat a abandonar a correuïta Alexandria, sinó un interès sincer i fins i tot una pregonia simpatia per un poble amb el qual sembla que s'havia reconciliat definitivament i amb els afanys de llibertat del qual, com hem vist, es va acabar mostrant plenament solidari:

El sol crema i fereix
el nostre pàl·lid Egipte
amb dards plens d'amargor i tossudeses,
i el constreny amb set i malalties.
El nostre dolç Egipte,
en una alegre festa,
s'embriaga, oblida, s'engalana i gaudeix,
tot menyspreant la tirania del sol.

*

El feliç Sham El-Nessim anuncia la primavera,
festa innocent a l'aire lliure.
Alexandria i els seus carrers atapeïts es buiden.
El bon egipci vol celebrar el venturós
Sham El-Nessim i es torna nòmada.
De totes bandes venen les colles bigarrades
dels amants de la festa. S'omple el Gabari
i la blava i somniada Mahmoudija.
El Mex, el Moharem-Bei i Ramleh vessen també de gent.
I els barris dels afores rivalitzen per veure
quin acollirà més carros, amb els quals fa cap, feliç,
la multitud amb una joia solemne i plàcida.
Perquè l'egipci, fins i tot en la festa,
conserva la solemnitat.
Amb flors orna el seu fes, però el posat
resta immutable. Mussita, feliç, una cançó
monòtona. El seu cor desborda de joia,
però no ho revelen els seus gestos.

¹¹ A banda del mot «Μισίρι» per designar Egipte, és simptomàtic l'ús de la forma «μογάννι» per fer referència al cantaire popular davant de la forma culta «μότρεμπ» («مُطرب»). A aquests mots cal afegir el proverbi àrab que va posar el poeta a l'encapçalament del seu poema refusat «Paraula i silenci», anteriorment citat: «*Idâkân al-kalâm min fadda, wa-s-sukût min dahab*» («El silenci és or i plata la paraula»). Totes aquestes expressions provenen de la variant popular de la llengua àrab, que segurament Kavafis coneixia ni que fos de manera superficial i devia emprar per a les seves necessitats més bàsiques, així com per adreçar-se al servent egipci que ens consta que l'ajudava en les feines domèstiques.

No encatifa el nostre Egipte una rica verdor,
 no té rierols plaents ni fonts,
 ni muntanyes altes que facin una ombra ampla.
 Però té flors màgiques, que són un fumall
 caigut de la torxa de Ptah i que exhalen un perfum
 estrany amb el qual tota la natura defalleix.

Enmig d'una rotllana d'admiradors, és aclamat calorosament
 un dolç cantaire de gran fama.
 En la seva veu trèmula gemeguen penes d'amor;
 el seu cant es plany amb amargor
 de la frívola Fàtima, de la cruel Emine,
 o de la pèrfida Zenab.

L'ombra de les tendes i els refrescos glaçats
 foragiten la xafogor i la pols.
 Passen les hores com instants, com cavalls rabents
 per l'ampla vall, mentre la seva crinera resplendent,
 voleiant a lloure per damunt de la festa, daura
 el venturós Sham El-Nessim.

*

El sol crema i fereix
 el nostre pàl·lid Egipte
 amb dards plens d'amargor i tossudesa,
 i el constreny amb set i malalties.
 El nostre dolç Egipte,
 en una alegre festa,
 s'embriaga, oblida, s'engalana i gaudeix,
 tot menyspreant la tirania del sol.

CC BY-SA 4.0 Kavafy Archive Onassis Foundation

CC BY-SA 4.0 Kavafy Archive Onassis Foundation

Pis de Konstandinos Kavafis al carrer Lepsius (Alexandria).

Esquerra: vestíbul i passadís.
 Dreta, sobre aquestes línies: sala d'estar.

Imatges: Arxiu Kavafis
 GR-OF CA SING-S01-F04-0008 (2050)
 GR-OF CA SING-S01-F04-0011 (2053)

BIBLIOGRAFIA

- Baring Cromer, Evelyn. 1916. *Modern Egypt I*. Nova York: The MacMillan Company.
- Cavafis, C. P. 2017. *Selección de Prosas*. Pròleg i traducció de Pedro Bádenas de la Peña. Còrdova: Almuzara [Biblioteca de Literatura Universal].
- Cavafis, Constandinos. 2023. *Constantinopolíada*. Edició d'Eusebi Ayensa. Madrid: Tulús Ediciones [Viento de antaño].
- Forster, E. M. 1938. *Alexandria: A history and a guide*. 2a edició. Alexandria: W. Morris.
- Haas, Diana. 1994. «Κωνσταντίνου Καβάφη Constantinopoliad an Epic», en Panagiotis Mul·làs (ed.), *Ζητήματα Ιστορίας των Νεοελληνικών Γραμμάτων. Αφιέρωμα στον Κ. Θ. Δημαρά [Questions d'història de la literatura grega moderna. Homenatge a K. Th. Dimaràs]*. Tessalònica: Παρατηρητής, pàgs. 281-304.
- Jeffrey, Peter (ed.). 2008. *The Forster – Cavafy Letters. Friends at a Slight Angle*. El Caire: The American University in Cairo Press.
- Kagialís, Takis. 2019. «Cavafy's historical poetics in context: "Cesarion" as palimpsest», *Journal of Modern Hellenism* 34: 62-64.
- Kagialís, Takis. 2021. «At the Slight Angle to the Empire: Cavafy among the British», *Boundary* 2, 48 (2): 41-57.
- Kavafis, Konstandinos Petru. 2019. *Viatges i poemes*. Edició a cura d'Eusebi Ayensa. Il·lustracions de Valeri Tsenov. Epíleg de Jordi Llavina. Figueres: L'Art de la Memòria Edicions [Rara Avis].
- . 2020. *Reflexions i poemes d'un jove artista*. Introducció, traducció i notes d'Eusebi Ayensa. Figueres: Cal·lígraf [Narrativa, 37].
- Khalvatzakis, Manolis. 1964. «Ο Καβάφης στην υπαλληλική του ζωή [Kavafis en la seva vida com a funcionari]». *Νέα Εστία* 76, fasc. 891: 1161-1164.
- Liddell, Robert. 1974. *Cavafy*. Nova York: Pocket Books.
- Tsirkas, Strátis. 1978 [1958]. *Ο Καβάφης και η εποχή του [Kavafis i la seva època]*. 4a edició. Atenes: Κέδρος.